

Актуальні
питання
слов'янського
мовознавства

Випуск XIX

Одеса-2024

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

*Актуальні питання
слов'янського мовознавства*

Випуск XIX

Одеса
2024

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)

У збірнику вміщені статті зі широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

Відповідальний редактор –

О.О. Ілясов

Редакційна колегія збірника:

доктор філологічних наук, професор *В.Б. Мусій*
кандидат філологічних наук, доцент *О.М. Новак*
кандидат філологічних наук, доцент *М.А. Сокаль*
кандидат філологічних наук, доцент *О.О. Кон*
кандидат педагогічних наук, доцент *А.О. Буднік*
кандидат філологічних наук, доцент *Н.І. Кердівар*
кандидат філологічних наук, викладач *В.В. Дашкова*
викладач *Н.К. Турбарова*
викладач *О.О. Ілясов*

Рецензенти:

Н.Г. Ареф'єва – доктор філологічних наук, професор, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Ю.А. Шпаляренко – кандидат педагогічних наук, старший викладач, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

Друкується за ухвалою Вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», протокол № 7 від 26 грудня 2024 року

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 2024

© Кафедра слов'янського мовознавства, 2024

© О.О. Ілясов, упорядник, 2024

<i>Топал Д.Ю. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Про засвоєння навички правильного письма здобувачами початкової освіти.....	91
<i>Мирзахмедова К.М. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Організація роботи над елементами лексики у початковій школі.....	95
<i>Атаман М.С., Кон О.О.</i>	
Особливості збагачення мовлення учнів початкових класів фразеологічними одиницями на основі міжпредметних зв'язків.....	98
<i>Гур'янова Д.С., Кон О.О.</i>	
Етимологічна робота на уроках української мови у початкових класах.....	106
<i>Салій Ю. (науковий керівник – к. філол. н., доцент Сокаль М. А.)</i>	
Особливості монологічного мовлення та завдання для його розвитку у здобувачів початкової освіти.....	113
<i>Саєнко О.Р., Кон О.О.</i>	
Формування мовленнєвої компетенції учнів початкових класів засобами лінгвістичної казки.....	119
<i>Закаляпіна С.С., Кон О.О.</i>	
Активізація словникового запасу молодших школярів під час роботи з текстами художніх творів.....	127
<i>Кон О.О.</i>	
Практичні аспекти вивчення латинської мови у закладах вищої освіти.....	135
<i>Сокаль М.А., Ілясов О.О.</i>	
Зайомство майбутніх перекладачів з невербальною складовою етикету.....	142
<i>Ілясов А.А., Кон О.О.</i>	
Ігри з лінгвістичним компонентом як засіб розвитку мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти на практичних заняттях з риторики.....	149
<i>Дашкова В.В.</i>	
Зоосемічні фразеологічні одиниці як аспект вивчення лексики української мови іноземними студентами.....	157
НАШІ АВТОРИ.....	166

АКТИВІЗАЦІЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС РОБОТИ З ТЕКСТАМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

У статті розглянуто процес збагачення та активізації словникового запасу учнів початкової школи, підкреслено, що ефективність цього процесу залежить від урізноманітнення вправ, їхньої цікавості та відповідності віковим особливостям школярів.

Ключові слова: початкова освіта, методика викладання мови, збагачення словникового запасу.

На сучасному етапі відродження української системи освіти метою початкової освіти є «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості» [8, с. 5]. Запропонована мета передбачає переосмислення ролі рідної мови як фундаменту самоідентифікації особистості. Саме школа є тим місцем, де учні починають глибше вивчати українську літературну мову, а однією з важливих складових цього процесу стає розширення словникового запасу через роботу з художніми творами.

Вивченню методів розширення лексичного запасу в мовленнєвій діяльності присвячені роботи багатьох дослідників-методистів, зокрема В.І. Бадер [1], Л.О. Варзацька [2], М.С. Вашуленко [3], М.М. Наумчук [6] та ін. Водночас, аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що більшість досліджень збагачення лексики молодших школярів мають загаль-

ний характер і не повною мірою висвітлюють роботу з художніми текстами для розширення словника учнів початкових класів.

Таким чином, поточний рівень методики викладання української мови потребує наукового обґрунтування системи роботи над засвоєнням нової лексики. Це обумовлює **актуальність** поставленої проблеми.

Словникова робота є одним із базових компонентів навчального процесу, який проводиться на кожному уроці. Її основна мета — не лише знайомство учнів із новими словами, але й засвоєння їх значення, а також практичне застосування в усному й письмовому мовленні. Словникова робота, відповідно до визначення, поданого в «Українському педагогічному словнику» С. М. Гончаренка, є «систематичною навчально-виховною роботою в галузі лексики мови, спрямованою на оволодіння учнями незнайомим або складним словником, розширення словникового запасу учнів і розвиток їхньої мови» [4, с. 310]. Ця робота передбачає глибоке продумування змісту уроків, добір методів і прийомів, які забезпечують найкращі результати у формуванні словникового запасу.

Збагачення словникового запасу учнів є важливим елементом навчання на уроках української мови. Особливе місце у цьому процесі займає робота з художніми творами, які не лише сприяють формуванню мовних навичок, але й активно впливають на розвиток мовної культури школярів. Робота з текстами літературних творів дозволяє учням глибше пізнати красу мови, розширити своє розуміння лексики та відчувати її багатогранність.

Робота з художніми текстами на уроках української мови є дієвим способом активізації словникового запасу школярів. Вона сприяє розвитку їхнього мовлення, збагаченню словникового запасу, вихованню культури мови та розширенню уявлень про багатство української мови.

Структурований підхід до роботи над новими словами дозволяє зробити цей процес ефективним і результативним.

Для вчителя важливо не лише пояснювати значення слів, але й формувати у дітей навички їхнього правильного використання. Це створює міцну основу для подальшого розвитку мовних компетенцій учнів і їхньої успішної комунікації.

Важливо, щоб учні самостійно виявляли незнайомі слова у тексті. Це навчає їх уважному читанню і вдумливому ставленню до мови. Однак часто діти ігнорують ті слова, значення яких не розуміють. Тому вчителю варто заохочувати учнів до роботи зі словниками та іншими довідковими матеріалами.

Пояснення значення нового слова

Після того як нове слово було знайдено у тексті, виникає необхідність пояснити його значення. Цей етап є ключовим, адже лише через розуміння поняття слово може стати частиною активного словника учня. Пояснення може відбуватися різними способами залежно від складності слова:

1. Синонімічне пояснення: використання близьких за значенням слів.
2. Переклад: пояснення через слова рідною мовою (актуально для іншомовної лексики).
3. Наочність: демонстрація предмета, який позначає слово.
4. Контекстуальне пояснення: визначення значення через його використання у тексті.

Основною метою пояснення є допомога учню побачити за словом не лише набір літер, але й конкретне поняття, яке воно означає. Це сприяє свідомому засвоєнню слова.

Усі методи пояснення можна поділити на дві групи:

1. Наочні методи: застосування ілюстрацій, предметів або інших засобів, які роблять значення слова зрозумілим.

2. Мовні методи: пояснення значення через інші слова, тлумачення або побудову прикладів.

Важливою умовою успішної роботи над новим словом є зацікавлення учнів.

Методи пояснення нового слова та їх застосування

Пояснення слова через наочність

Використання наочності для пояснення значення нового слова є одним із найефективніших методів. Цей підхід дозволяє швидко та зрозуміло донести значення, не витрачаючи багато часу. Метод базується на загальнодидактичному принципі поєднання конкретного й абстрактного у навчальному процесі. Вчитель може скористатися малюнками, макетами або іншими наочними матеріалами, щоб зробити зміст слова зрозумілим для учнів.

Однак М. Р. Львов застерігає, що цей метод доцільно застосовувати лише тоді, коли слово позначає конкретний предмет. Наприклад, слово "яблуко" можна пояснити через зображення чи предмет, але для абстрактних понять необхідно використовувати інші методи.

Пояснення засобами мови

Методи мовного пояснення є універсальними і часто використовуються у навчальному процесі. Серед них виділяють:

1. Контекстуальне пояснення

Завдяки тексту учень може зрозуміти, як саме автор використовує слово. Цей метод є особливо корисним для багатозначних слів, адже контекст допомагає розкрити саме те значення, яке актуальне у конкретному реченні.

2. Синонімічний метод

Підбір синонімів допомагає учням швидко зрозуміти значення нового слова. Цей метод активізує як нову лексику, так і вже наявні у словнику

учня слова. Синонімічне збагачення мовлення сприяє розвитку точності, виразності та емоційності у мовленні школярів.

3. Описове пояснення (перифраз)

Цей метод дозволяє детально розкрити значення абстрактних чи метафоричних понять. Наприклад, замість слова "хорообрість" можна сказати: "це здатність діяти сміливо, незважаючи на страх". Такий спосіб вимагає більше часу, але є незамінним для складних термінів.

4. Етимологічний розбір

Дослідження походження слова часто викликає у школярів інтерес і допомагає зрозуміти його значення. Наприклад, слово "книга" можна пояснити через його історичні корені.

5. Переклад

Переклад іншомовних слів на рідну мову є швидким і практичним способом. Однак цей метод слід використовувати у поєднанні з іншими підходами, щоб уникнути механічного запам'ятовування.

6. Наведення прикладів

Використання слова у різних реченнях дозволяє учню краще зрозуміти його значення. Наприклад, слово "співчуття" можна пояснити через фрази: "Вона висловила співчуття друзям у складний момент".

7. Запитання

Метод бесіди є ефективним для залучення учнів до активного мислення. Учитель ставить запитання, які спрямовують дитину на самостійне усвідомлення значення слова.

8. Використання словників

Робота зі словниками сприяє формуванню навичок самостійного навчання. Учні вчаться знаходити слова, визначати їхні значення та застосовувати їх у мовленні.

Після виділення та пояснення слова необхідно закріпити його у мовленні учнів. Цей процес є складним, але важливим етапом, що передба-

час використання слова у різних контекстах, вправи на його повторення, створення власних речень чи текстів. Лише через практичне використання слово закріплюється в активному словнику учня.

Ефективне пояснення нового слова залежить від правильного вибору методів, що враховують особливості поняття та рівень підготовки учнів. Найкращі результати дає комплексний підхід, який включає використання наочності, мовних пояснень, контексту та словників. Закріплення слова у мовленні є необхідним завершальним етапом роботи, що забезпечує його активне використання учнями у повсякденному спілкуванні.

Закріплення нового слова в мовленні учнів — один із ключових етапів роботи над лексикою. На жаль, у багатьох школах ця частина роботи часто виконується неефективно, що зумовлено одноманітністю підходів і нестачею цікавих вправ. Використання лише 1–2 видів вправ призводить до монотонності, що не стимулює розвиток пам'яті та мислення учнів. Як наслідок, школярі не засвоюють нові слова, їхній пасивний словниковий запас не збагачується, а культура мовлення залишається низькою.

Для вирішення цієї проблеми важливо урізноманітнювати види вправ на закріплення, кожен з яких має свої особливості та ефективність. Нижче розглянуто різні методи, що можуть стати в нагоді під час роботи з учнями.

Способи закріплення нових слів

1. Словниковий диктант

Цей спосіб полягає у написанні нових слів під диктовку, а потім у з'ясуванні їхніх значень. Такий підхід не лише сприяє запам'ятовуванню лексики, але й дозволяє одночасно закріплювати правопис. Для учнів 4 класу оптимальна кількість слів у диктанті — 30–40 слів []. Ця вправа активізує словник школярів, допомагає зміцнити зв'язок між значенням слова та його формою.

2. Стилiстичний експеримент

Цей метод розвиває у дiтей чуття мови, вмiння добирати найточнiше слово для вираження певного поняття. Iснує два варiанти стилiстичного експерименту:

У першому випадку учням пропонують текст iз пропущеними епiтетами чи синонiмами, де потрiбно пiдбрати найбільш вдале слово, а потiм порiвняти його з авторським.

У другому — школярам дають текст iз декiлькома синонiмами у дужках i просять вибрати те слово, яке найкраще передає думку автора. Цей метод вчить дiтей оцiнювати стилiстичну красу слова.

3. Письмовий та усний переказ

Переказ тексту допомагає школярам закрiпити новi слова в мовленнi. Проте успiшнiсть вправи залежить вiд того, наскiльки учнi зрозумiли текст i слова в ньому. Важливо, щоб перед переказом усi незрозумiлi слова були поясненi, а текст був осмислений. Розповiдь i переказ, якi часто використовуються разом, допомагають учням iнтегрувати нову лексику у власну мовленнєву дiяльнiсть.

Кожен метод закрiплення має свої переваги, але для досягнення найкращого результату важливо комбiнувати їх. Наприклад:

Словниковi диктанти доцiльно використовувати для закрiплення правопису та значення слова.

Стилiстичний експеримент розвиває уважнiсть до деталей мови, вмiння розрiзняти вiдтiнки значень.

Перекази сприяють активному використанню нових слiв у мовленнi.

Висновки. Закрiплення нових слiв є необхідною умовою для їхнього переходу з пасивного до активного словника учнiв. Ефективнiсть цього процесу залежить вiд урiзноманiтнення вправ, їхньої цiкавостi та вiдповiдностi вiковим особливостям школярiв. Використання рiзних ме-

тодів — від словникових диктантів до стилістичних експериментів — дозволяє зробити навчання різноманітним і результативним.

Список використаних джерел

1. Бадер В.І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Педагогіка і психологія*. 1998. №4. С.15–19.
2. Варзацька Л.О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів. *Початкова школа*. 1991. № 2. С. 28–31.
3. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. №1. С. 11–14.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 430 с.
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). Тернопіль : Астон, 2005. 291 с.
7. Орієнтовні вимоги до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01009fcv-1db3.docx.html>
8. Савченко О. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. *Рідна школа*. № 1-2. 2018. С. 3–7.

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Кафедра слов'янського мовознавства

Науково-методичне видання

**Актуальні питання
слов'янського мовознавства**

Випуск XIX

*Здано до набору 31.11.2024. Підписано до друку 15.12.2024
Папір офісний. Гарнітура «Таймс». Ум. друк. арк. 4,94.
Обл.-вид. арк. 4,56. Тираж 300 прим.*

Актуальні питання слов'янського мовознавства / відп. ред. О.О. Ілясов. Вип. XIX. Одеса : Homeless Publishing, 2024. 169 с.

У збірнику вміщені статті з широкого кола лінгвістичних та методичних проблем славістики: з питань історії та теорії слов'янських мов, методики викладання дисциплін славістичного та лінгвістичного циклу.

Для викладачів вищих та середніх навчальних закладів, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного слов'янознавства.

ББК 81.41я43
УДК 808.1 (082)